

Vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest u Đakovačkoj i srijemskoj biskupiji 1941. i 1942. godine

U tekstu donose se osnovni podaci o broju vjerskih prijelaza s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest u Đakovačkoj i srijemskoj biskupiji u razdoblju od 1941. do 1942. Tekst je nastao na temelju izvorne arhivske građe iz Nadbiskupijskog arhiva u Zagrebu, Arhiva Srbije i Hrvatskog državnog arhiva. Uz primjere pojedinačnih prijelaza i navođenja niza razloga te motiva pojedinačnih konverzija, autor se bavi i masovnim vjerskim prijelazima na području donjomiholjačkog, našičkog, osječkog, vinkovačkog, slavonskobrodske i vukovarskog kraja. U konačnici zaključuje da se broj vjerskih prijelaza značajno smanjio nakon uspostave Hrvatske pravoslavne crkve.

Uvod

U Kraljevini SHS živjelo je 1921. 48% pravoslavnih, 39% katolika i 13% pripadnika ostalih vjerskih zajednica. Sukob između Srpske pravoslavne crkve i Rimokatoličke crkve u Kraljevini Jugoslaviji imao je korijene u neratifikaciji konkordata između Vatikana i Kraljevine Jugoslavije. Pregovori oko konkordata započeli su vrlo brzo nakon uspostave Kraljevine SHS dvadesetih godina 20. stoljeća i trajali više od deset godina. Godine 1935. bilo je dogovoreno da se postigne suglasnost oko potpisivanje sporazuma. Stojadinovićeva Vlada konkordat potpisuje 1937. te ga šalje u Skupštinu i na Senat na usvajanje. Međutim, zbog protivljenja Srpske pravoslavne crkve taj dokument nikada nije ratificiran. Zbog nereguliranih odnosa sa Svetom Stolicom Rimokatolička crkva u Kraljevini Jugoslaviji bila je u konstantnom sukobu s državom. Uz neratifikaciju konkordata, hrvatsko-srpski sukob zaoštrili su u međuratnom periodu atentat na Stjepana Radića i njegova smrt (1928) te ubojstvo kralja Aleksandra (1934). Povlašten položaj Srpske pravoslavne crkve u višekonfesionalnoj Kraljevini ogledao se, između ostalog, i u neravnomjernoj podjeli proračunskog novca za crkve i vjerske zajednice. Naime, Srpska pravoslavna crkva dobivala je čak dvije trećine novca koji je bio namijenjen vjerskim zajednicama.¹ Uz to, Srpska pravoslavna crkva gradila je niz objekata na

¹ O odnosu Kraljevine Jugoslavije prema Rimokatoličkoj crkvi vidi u: TOMASEVICH 2010: 584-588.

prostorima gdje pravoslavlje nije imalo korijena, a isto tako podržavala je vjerske prijelaze s rimokatoličke vjeroispovijesti na pravoslavnu.² Dio ljudi konvertirao je zbog obiteljskih razloga, dio je tako postupio vjerujući u ideju jugoslovenstva, ali bilo je rimokatolika koji su prelazili na pravoslavlje radi poboljšanja svojeg položaja u društvu (osobito među državnim službenicima). Nedostatak pravnog okvira za djelovanje Rimokatoličke crkve u Kraljevini Jugoslaviji i frustracija zbog povlaštenog položaja Srpske pravoslavne crkve sasvim su sigurno pridonijeli činjenici da je jedan dio rimokatoličkog svećenstva dočekao osnivanje NDH sa zadovoljstvom, smatrajući da je tako postignut važan nacionalni cilj.

Odmah nakon proglašenja NDH nadbiskup Stepinac posjetio je Slavka Kvaternika, a vrlo brzo nakon toga 16. travnja i poglavnik dr. Antu Pavelića.³ Nadbiskup je tim posjetima, a potom i poslanicom svećenicima u NDH 28. travnja 1941. izrazio veliko zadovoljstvo osnivanjem NDH i pozvao svećenstvo na „uzvišeni rad oko čuvanja i unapređenja hrvatske države“ (isto su učinili i splitsko-dalmatinski, krčki i senjski biskup).

Ustaše su Srpsku pravoslavnu crkvu smatrale nositeljem i temeljem srpskog identiteta u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini pa su stoga prvi na udaru bili upravo pravoslavni svećenici. Za pravoslavne vjernike bilo je predviđeno da prijeđu na rimokatoličku vjeroispovijest i da ih se tako asimilira, odnosno pohrvati. Zakonska odredba o prijelazu s jedne vjere na drugu donesena je već 3. svibnja 1941. Ustaški režim se tom uredbom postavio iznad Rimokatoličke crkve jer su se oni koji mijenjaju vjeru trebali obratiti „upravnoj vlasti prve molbe“ (kotarskoj oblasti, odnosno gradskom poglavarstvu).⁴ Rimokatolička crkva nije bila zadovoljna takvim miješanjem države u crkvene poslove. Povjesničar Jure Krišto zorno pokazuje kako su se dopisi i okružnice između Crkve i javnopravnih resora razmjenjivale te kako je reagirala država, a kako Crkva.⁵ Od svibnja 1941. do

² Isto: 586.

³ KRIŠTO 2001: 37-39.

⁴ *Narodne novine* (Zagreb), 4. svibnja 1941.

⁵ Nadbiskupski duhovni stol je na zakonsku odredbu od 3. svibnja reagirao već 8. svibnja 1941. stavom da „pristup u katoličku Crkvu može se dopustiti samo onim osobama, za koje postoji osvjedočenje, da to žele učiniti iskreno i s uvjerenjem o istinitosti naše svete vjere i o njejoj potrebi za spas duše“, a da treba odbijati one „koji bi u Crkvu htjeli ući bez ispravnih motiva tražeći u njoj samo zaštitu svojih materijalnih interesa i egoističkih ciljeva“. Ubrzo nakon toga, 27. svibnja, Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja NDH objavljuje Upute o prijelazu s jedne vjere na drugu. Ministar Mile Budak u tom dokumentu upućuje kotarske i gradske vlasti da jedino one mogu izdavati potvrde o prijavi za vjerski prijelaz. Kratko iza toga, u lipnju, objavljeni su i propisi o primanju u Rimokatoličku crkvu. Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja potom 14. srpnja šalje biskupskim ordinarijatima NDH dopis iz kojeg se vidi kako ustaše ne žele da na rimokatoličku vjeroispovijest prelaze pravoslavni svećenici, učitelji, trgovci, obrtnici i bogati seljaci. U dopisu je također vidljivo kako država ne želi da pravoslavno stanovništvo prelazi na grkokatoličku vjeroispovijest, a također je sasvim jasno da je država ta koja treba izdati dopuštenje

proljeća 1942. na području NDH prekršteno je, prema izvještaju Alojzija Stepinca Papi Piju XII. iz 1943, 240 000 Srba.⁶ Masovan prijelaz s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest završilo je u proljeće 1942, kad je uspostavljena Hrvatska pravoslavna crkva.⁷

U članku je interes usmjeren upravo na vjerske prijelaze s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest za Drugoga svjetskog rata u Đakovačkoj i srijemskoj biskupiji koja pokriva najveći dio istočne Slavonije, Baranje i Srijem. Ta nam je zona bila posebno zanimljiva zbog broja vjerskih prijelaza srpskoga pravoslavnog

za vjerski prijelaz. Crkva 16. srpnja šalje dopis Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja izražavajući neslaganje s branjenjem prijelaza na grkokatoličku vjeroispovijest, a također smatra kako bi trebalo prijelaze odobriti i pravoslavnoj inteligenciji. Državno ravnateljstvo za ponovu (na koje su se u međuvremenu postupno prenijele nadležnosti za vođenje poslova oko vjerskih konverzija) šalje 30. srpnja 1941. okružnicu u kojoj ponavlja zahtjev vlasti da pravoslavni ne prelaze na grkokatoličku vjeroispovijest, osim u slučajevima gdje već postoje grkokatoličke župe. U ovoj se okružnici spominju i potvrde o čestitosti koje mogu izdavat jedino kotarska i općinska poglavarstva, a bez kojih se ne može ni otpočeti postupak vjerskog prijelaza. Te su upute vrijedile za cijelu NDH, osim za područje Krbave i Psata te Župe Gora, dok je iz dopisa koji vrh Crkve upućuje crkvenoj hijerarhiji početkom kolovoza 1941. posve jasno kako Crkva pristaje da državne vlasti izdaju potvrde o čestitosti, čime zapravo prepuštaju režimskoj vlasti da odlučuju tko je podoban dobiti dopuštenje za vjerski prijelaz, a tko nije. Potencijalni su prijelaznici morali proći i „pripremu“ za prelazak na katoličanstvo, a tu „pripremu“, odnosno poučavanje o vjeri vodili su ili lokalni svećenici ili tzv. misionari koji su pomagali svećenicima. Ritam, odnosno intenzitet samog prekrštavanja određivao je ustaški režim, a ne crkvena hijerarhija. Tako zbog prilične kaotičnosti na terenu i promijenjenih okolnosti (narodni ustanak i kritički odnos Nijemaca i Talijana prema ustaškoj politici prekrštavanja), u rujnu 1941. Ministarstvo unutrašnjih poslova šalje državnim tijelima i biskupskim ordinarijatima okružnicu kojom se požuruju vjerski prijelazi, tj. zahtijeva da se ne rade birokratski problemi osobama koje žele prijeći na katoličanstvo. Početkom listopada 1941. osniva se i Vjerski odsjek Državnog ravnateljstva za ponovu, na koji država prenosi sve poslove vezane za vjerske prijelaze. Ipak, konačno, svoj precizan službeni stav prema vjerskim prijelazima i miješanju države u taj posao Crkva zauzima na biskupskoj konferenciji 17-19. studenoga 1941. zaključkom u deset točaka. Prvo, ističe se da se samo Crkva može i mora baviti prijelazima na rimokatoličku vjeroispovijest; drugo, da samo crkvena hijerarhija može postavljati ljude koji će poučavati prijelaznike u vjeri; treće, da takvi ljudi mogu biti ovisni samo o crkvenim institucijama; četvrto, da Katolička crkva priznaje samo one prijelaze koji su obavljeni prema crkvenim propisima; peto, da državne institucije ne smiju poništavati prijelaze koje Crkva provede; šesto, da episkopat izabire odbor koji će se brinuti o pridržavanju pravila pri prijelazima; sedmo, da u Crkvu mogu biti primljeni samo oni koji to slobodno traže; osmo, da obred u koji će prijelaznik prijeći ne može određivati država; deveto, da će izabrani odbor organizirati tečajeve za one koji propovijedaju potencijalnim prijelaznicima; deseto, da se prijelaznicima moraju zajamčiti sva građanska prava. Tako se Rimokatolička crkva zaštitila od optužbi za katolički prozelitizam, za poticanje vjernika drugih konfesija na vjerski prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest. Vidi sve ovo u: KRIŠTO 2001: 177-202.

⁶ TOMASEVICH 2010: 629-631.

⁷ Svi ovi podaci donose se i u nekim drugim tekstovima: GOLDSTEIN 2008; TOMASEVICH 2010; KRIŠTO 2001; BARTULIN 2007: 228-229; KRIŠTO 1998; ĐURIĆ 1991; SIMIĆ 1958; JELIĆ-BUTIĆ 1978; ŠKILJAN 2014: 135-173; ISTI 2015a: 97-107; ISTI 2015b: 101-122; ISTI 2016a: 168-179; ISTI 2016b: 185-202; ISTI 2016c: 117-135; ISTI 2016d: 295-314; ISTI 2017a: 223-251; ISTI 2017b: 127-145; ISTI 2017c: 173-195; ISTI 2017d: 275-305.

stanovništva koje je živjelo na tome području i zbog činjenice da se radilo uglavnom o mirnom području gdje se ozbiljnije ratne operacije nisu odvijale do 1944. Materijal koji se ovdje predstavlja prikupljen je u Hrvatskom državnom arhivu u fondovima: Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja NDH, Odjel bogoštovlja te Državno ravnateljstvo za ponovu, Vjerski odsjek. Drugi dio građe prikupljen je u Nadbiskupijском arhivu u Zagrebu iz fonda Nadbiskupski duhovni stol, Interdijecezalni vjerski odjel. Dio materijala (iskazi) prikupljen je u Arhivu Srbije iz fonda Komesarijat za izbeglice i preseljenike. U radu će se posebno obraditi masovni vjerski prijelazi obavljeni 1941. i početkom 1942, gdje je cjelokupno stanovništvo pojedinih sela prelazilo na rimokatoličku vjeroispovijest, nadajući se da će tako spasiti vlastitu imovinu, da će izbjeći moguće torture i internacije te da će u konačnici spasiti život. Jedan segment rada posvećen je pojedinačnim vjerskim prijelazima i u njemu su istaknuti motivi pojedinaca za vjerski prijelaz, a posljednji segment rada posvećen je rekapitulaciji broja prijelaznika u Đakovačkoj i srijemskoj biskupiji na temelju dosada objavljenih radova i ovdje analizirane građe. Dokumenti koji su prikupljeni prilikom ovog istraživanja govore nam o masovnosti vjerskih prijelaza i njihovu karakteru, odnosno o tome da su prekrštavanja bila isključivo vezana za spašavanje imovine i života. Dokumenti također svjedoče i o načinima na koje su se prijelazi obavljali, predradnjama koje su svećenici činili kako bi se prijelazi mogli obaviti, proslavama koje su vlasti nakon obavljenih prijelaza organizirale, propagandi koju su vlasti vršile kako bi prikazale prijelaze u što boljem svjetlu, formiranju novih prijelazničkih (rimokatoličkih) župa u naseljima gdje je bilo najviše prijelaznika, ali i o bezuspješnosti i beskorisnosti prijelaza u smislu spasa prijelaznika (primjerice, sela Paučje, Borovik, Čenkovo, Veliko Nabrđe, čiji su stanovnici završili u najvećem broju u logoru Jasenovac⁸, te sela Bobote, Bijelog Brda, Budimaca i Bračevaca, stanovnici kojih su završili u logoru u Zemunu).⁹

Đakovačka i srijemska biskupija obuhvaća istočni dio Slavonije, Baranju te Srijem do Zemuna. To je područje nekadašnjih kotareva Donji Miholjac, Valpovo, Osijek, Đakovo, Vinkovci, Vukovar, Ilok, Šid, Irig, Ruma, Stara Pazova, Srijemska Mitrovica, Zemun, Županja, Beli Manastir te dijelova kotara Slavonski Brod i Našice. U ovom istraživanju promatrat ćemo čitavo to područje bez baranjskog dijela jer se taj dio nalazio u vrijeme NDH pod mađarskom okupacijom. Granica između Zagrebačke nadbiskupije te Đakovačke i srijemske biskupije prolazila je područjem zapadno od Slavanskog Broda, odnosno granicom kotareva Đakovo i Požega, da bi na sjeveru tu granicu predstavljala granica između kotareva Donji Miholjac i Podravska Slatina. Đakovačka i srijemska biskupija obuhvaća i naselja u istočnom dijelu nekadašnjeg kotara Našice (Koška, Budimci), dok je zapadni dio

⁸ RADANOVIĆ 2019: 328-338.

⁹ KOLJANIN 1992: 334-366.

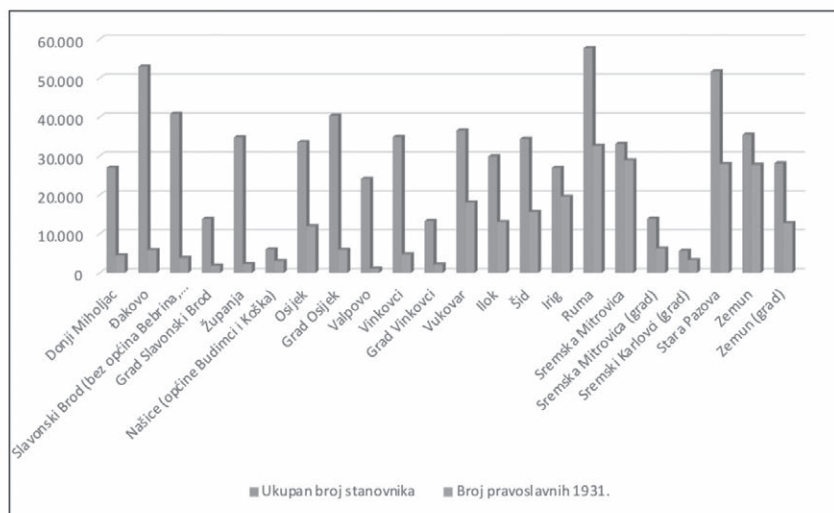
kotara Našice potpadao pod Zagrebačku nadbiskupiju. Na jugozapadu je granica bila zapadno od Slavenskog Broda, odnosno istočno od naselja Oriovac i Bebrina koja su potpadala pod Zagrebačku nadbiskupiju. U Đakovačkoj i srijemskoj biskupiji prije Drugog svjetskog rata živjelo je vrlo mnogo pravoslavnog stanovništva. Prema podacima iz 1931, struktura stanovništva po pojedinim kotarevima izgledala je ovako:¹⁰

Tablica 1. Broj stanovnika 1931. i broj pravoslavnih 1931.

Kotar	Ukupan broj stanovnika	Broj pravoslavnih 1931.
Donji Miholjac	26 961	4412
Đakovo	52 941	5803
Slavonski Brod (bez općina Bebrina, Brodski Drenovac, Kobaš, Lužani i Oriovac)	40 780	3772
Grad Slavonski Brod	13 776	1824
Županja	34 719	2182
Našice (općine Budimci i Koška)	5997	3000
Osijek	33 514	11 916
Grad Osijek	40 337	5884
Valpovo	24 096	1029
Vinkovci	34 825	4727
Grad Vinkovci	13 267	2080
Vukovar	36 474	18 011
Ilok	29 839	12 985
Šid	34 353	15 574
Irig	26 912	19 461
Ruma	57 645	32 568
Sremska Mitrovica	33 051	28 823
Sremska Mitrovica (grad)	13 839	6202
Sremski Karlovci (grad)	5587	3210
Stara Pazova	51 686	27 903
Zemun	35 458	27 714
Zemun (grad)	28 074	12 721
Ukupno	674 131	251 801

¹⁰ Izvori: <https://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1931/pdf/G19314001.pdf>; *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine 1938.*

Grafikon 1. Ukupan broj stanovnika i udio Srba u ukupnom broju (popis iz 1931)

Iz popisa vidljivo je da su pravoslavni činili većinu u istočnom dijelu Srijema, dakle u kotarevima Irig, Ruma, Sremska Mitrovica, Zemun i Stara Pazova, dok su značajan broj stanovnika činili u kotarevima Vukovar, Ilok i Šid. U ostatku Đakovačke i srijemske biskupije Srbi su činili manjinu. Ipak, treba naglasiti da su upravo u tim krajevima Srbi najmasovnije prelazili na rimokatoličku vjeroispovijest tijekom Drugog svjetskog rata, odnosno tijekom prve dvije godine nakon uspostave NDH.

Vjerski prijelazi u Đakovačkoj i srijemskoj biskupiji 1941. i 1942.

Masovni vjerski prijelazi

Za razliku od istočnog dijela Đakovačke i srijemske biskupije, koji se danas nalazi u Srbiji i gdje je pravoslavno srpsko stanovništvo imalo apsolutnu većinu stanovnika, na zapadnom dijelu biskupije, na području Našica, Đakova, Slavonskog Broda, Osijeka, Vinkovaca i Vukovara, bilo je masovnih vjerskih prijelaza s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest tijekom 1941. i 1942. do uspostave Hrvatske pravoslavne crkve. Masovne vjerske prijelaze poticala je Rimokatolička crkva jer su tako prelazila čitava sela istovremeno, a poduka se nije odvijala pojedinačno, već u većim skupinama, što je skraćivalo vrijeme koje je bilo potrebno za obavljanje vjerskog prijelaza za određena područja. Jedan od najranijih primjera vjerskih prijelaza čitavih sela bio je prijelaz sela Budimci. Naime, u selima Poganovci i Budimci na našičkom području cjelokupno stanovništvo prešlo je s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest. O tome svjedoči i

dokument iz Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja, Odjel bogoštovlja, iz kojeg je vidljivo da je Đakovačka i srijemska biskupija 23. srpnja 1941. podnijela molbu da na rimokatoličku vjeroispovijest prevede pravoslavno stanovništvo navedenih dvaju sela, 1692 osobe.¹¹ Radoslav Glavaš iz Odjela bogoštovlja odobrio je ovaj prijelaz, uz ogradu da mogu prijeći samo oni kojima je to odobrila kotarska oblast u Našicama. U nastavku dokumenta nalazio se popis na 17 araka svih onih koji su željeli prijeći, a koji nam, nažalost, nije sačuvan.¹² Da su spomenuti pravoslavni vjernici prešli na rimokatoličku vjeroispovijest, svjedoči i članak iz *Katoličkog lista*,¹³ a vidljivo je i da je biskup Akšamović tražio da se osnuje nova župa za nove rimokatoličke vjernike u Budimcima i Poganovcima.¹⁴ Prijelaz je obavljen za Budimce 14. rujna 1941, a okolnosti prijelaza Srba u Budimcima (i Poganovcima) bili su vrlo specifični, kao što je vidljivo iz iskaza Nikole Mrvića i Milana Štule iz Budimaca Komesarijatu za izbeglice i preseljenike u Beogradu 1942:

U mesecima junu i julu 1941. godine dolazio je više puta u Budimce fratar iz Našica Sidonije i zahtevao od nas Srba da pređemo na rimokatoličku veru, preteći nam se, da će svi oni, koji ne pređu biti proterani u logore, a sva njihova imovina zaplenjena. Naprotiv obećavao je onima, koji se pokrste, da će uživati ista prava kao i Hrvati. Srbi su mu obećali, da će preći na rimokatoličku veru, ali su ga molili, da ih pričeka do konca rata. On nije o tome hteo niti čuti, već je zahtevao, da svi imamo odmah preći na rimokatoličku veru. Srbi su se tome pokorili i prešli su na rimokatoličku veru. ... Nakon što su Srbi iz Budimaca njegovom nasilju popustili i prešli na rimokatoličku veru, prisilio je Srbe da svi potpišu molbu, da se srpsko-pravoslavna crkva u Budimcima pretvori u rimokatoličku. Srbi su tu molbu morali potpisati i tada su došli ustaše i prepravili pravoslavnu crkvu u rimokatoličku. Posle toga došao je u Budimce-čisto srpsko selo-rimokatolički župnik, koji se zove Stanko, a prezimena mu ne znamo, već znamo, da je rodom iz Nove

¹¹ RADANOVIĆ 2019: 289.

¹² Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), HR-HDA, Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja, Odjel bogoštovlja, kut. 3, 25453-B-1941.

¹³ U *Katoličkom listu* stajalo je kako je selo Budimci u nedjelju, 14. rujna 1941., prešlo u Katoličku crkvu. „U selu je osnovana župa za 2300 duša. Pripravu za prielaz izvršio je našički franjevac otac Sidonije Scholz, tako da je dulje vremena prelaznike poučavao u vjeri. Kod samog obreda prijelaza prisustvovao je uz oca Scholza i više drugih svećenika te veliki župan župe Baranja iz Osieka. Kod banketa u Zadružnom domu izrečeno je više značajnih govora s povidima Poglavniku i Hrvatskoj. Budimčanin Mladen Radojčić osobito je naglasio u svom govoru, da prielaz nije izveden silom niti on znači izdaju ili pokleknučće nego uvjerenje, da je raskol nastao krivnjom Grka i da je surađivanje s Hrvatima u Hrvatskoj jedini ispravan put za sve stanovnike Hrvatske. Budimčani su već 1927. godine glasovali za Radića, a iz 1934. g. prekinuli su potpuno s neprijateljima Hrvatske. Iako je tradicija svakom mila, oni su se jednog dijela njezinog odrekli, pa su u katoličanstvu dobili sto puta više.“ (*Katolički list* (Zagreb), br. 38, 1941).

¹⁴ HDA, HR-HDA, Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja, Odjel bogoštovlja, kut. 15, 4800-B-1941.

Gradiške i znamo da ima brata ustaškog kapetana. On nagoni Srbe da moraju slaviti rimokatoličke svece i redovito ići u crkvu, preteći im se logorima. Pre svakoga rimokatoličkog sveca mora opština dobošem javno po selima proglasiti, da je rimokatolički svetac, da se ne smije raditi i da svi imadu doći na rimokatoličku misu. ... Srbi sela Poganovaca nisu odmah hteli preći na rimokatoličku veru, pa ih je onaj fratar Sidonije u mesecu julu 1941. godine dao otpremiti u logor u Slavonsku Požegu. U logoru su svi ovi Srbi iz Poganovaca bili preko dva meseca i to sve dok nisu potpisali na molbama da dobrovoljno žele preći na rimokatoličku veru. Onda su ih tek pustili iz logora.¹⁵

Veći skupni prijelaz planirao se obaviti i 12. listopada 1941, kada je trebalo prijeći čitavo naselje Tenja i pravoslavci u okolici Čepina. U Čepinu, prema pisanju biskupa Akšamovića, nije bilo potrebno da se formira nova župa, dok je za Tenju, koja dotada nije imala rimokatoličkog župnika, bio predviđen novi župnik. Ondje je Akšamović procijenio da ima oko 5000 novih vjernika (2500 kolonista i katolika koji su otprije ondje živjeli i 2500 prijelaznika).¹⁶ U Hrvatskom državnom arhivu sačuvane su potvrde o čestitosti koje su bile preduvjet za vjerski prijelaz većeg broja osoba iz Tenje.¹⁷ Na području Čepina prešle su 1254 osobe. Nedugo potom prijelaz je urađen i u Dopsinu (19. listopada 1941) te su ondje prešle 753 osobe.¹⁸

Iste takve potvrde sačuvane su i za naselja Bijelo Brdo, gdje je prešlo 1890 osoba¹⁹, i Dalj, čiji su stanovnici također skupno prešli na rimokatoličku vjeroispovijest u listopadu 1941.²⁰ Uz Dalj, pravoslavni su prelazili i u Erdutu, njih 223.²¹ Iz Dalja sačuvan je i izvještaj o vjerskom prijelazu. Ondje je poduku držao fra Petar Berković. Ističe da je ondje bilo oko 800 obitelji s 3000 duša koje su zatražile preko kotarske oblasti u Osijeku prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest. Prešlo ih je sveukupno 2674. Berković je u Dalj stigao 7. listopada 1941. i poduku držao za djecu svaki dan u školi po četiri sata, a za odrasle u kinodvorani, i to jedan dan za muške, a drugi dan za ženske. Poduka je trajala 20 dana, a nakon 80 sati predavanja za djecu i 20 sati za odrasle, Berković je smatrao da su sada spremni prijeći na rimokatoličku vjeroispovijest. Školsku djecu, njih oko 400, primio je u subotu, 25. listopada 1941. U nedjelju, 26. listopada, primljeni su ostali, a za tu je priliku

¹⁵ Arhiv Srbije (dalje: AS), Komesarijat za izbeglice i preseljenike, G2, fasc. 17, 16791/1942.

¹⁶ HDA, HR-HDA, Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja, Odjel bogoštovlja, kut. 15, 4800-B-1941.

¹⁷ Isto, 4862-B-1941.

¹⁸ RADANOVIĆ 2019: 290.

¹⁹ Prema iskazu Lava Dosedjela, paroha bijelobrdskog, Komesarijatu za izbeglice i preseljenike 1942., vidljivo je da je oko 2000 pravoslavnih iz Bijelog Brda prešlo na rimokatoličku vjeroispovijest. (AS, Komesarijat za izbeglice i preseljenike, G2, fasc. 17, 254/1942)

²⁰ HDA, HR-HDA, Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja, Odjel bogoštovlja, kut. 16, 5164-B-1941.

²¹ RADANOVIĆ 2019: 292.

mjesto Dalj bilo okićeno zastavama te su podignuti slavluci za velikog župana koji je došao i biskupskog delegata. Veliki župan Hefer potom je održao govor te su nakon ceremonije mise i primanja pravoslavnih u rimokatoličku vjeroispovijest poslani brzojavi Poglavniku, a od školske djece doglavlniku, ministru nastave.²² Berković je tada istaknuo kako narod traži da im on ostane kao dušobrižnik, ali budući da nije poznao ni mađarski ni njemački jezik, nije mogao dobiti župu u kojoj su jedan dio vjernika bili Nijemci i Mađari. Prema procjeni biskupa Akšamovića, u Dalju je u to vrijeme živjelo oko 2600 pravoslavnih „koji hoće da budu Hrvati“.²³ Iz izvještaja velikog župana Velike župe Baranja vidljivo je da su ondje prijelazi uvelike obavljeni do listopada 1941. Činjenica je da su tijekom listopada prešla i sela Paučje (447 prijelaznika), Veliko Nabrđe, Čenkovo (282), Đakovačka Breznica (109) i Majar (339).²⁴ Selo Koprivna prešlo je 24. listopada (284 mještana), a Bučje Gorjansko 25. listopada (vjerojatno 295 osoba), dok su Bračevci prešli 26. listopada (400 osoba).²⁵

Nakon toga su još na rimokatoličku vjeroispovijest prešla 8. studenoga 1941. sela Kućanci kod Drenja s 205 osoba, selo Čepinski Martinci 9. studenoga s 287 osoba te selo Cerovac kod Valpova 10. studenoga s 70 osoba. Tijekom studenoga radilo se i na tome da prijeđu naselja Kapelna (gdje su prešla 1182 žitelja) i Kućanci u kotaru Donji Miholjac, a u planu bili su i prijelazi u naseljima Podgorje (300 ljudi) i Borovik (300 ljudi). Dana 23. studenoga prešli su mještani sela Poganovci (njih 680) koji su prethodno bili internirani u logoru u Požegi i spremni za prisilno iseljavanje u Srbiju.²⁶ O prijelazu Srba u Kućancima kod Donjeg Miholjca, gdje je prešlo 790 stanovnika, iskaz je Komisiji za izbeglice i preseljenike dao Svetozar Šijan iz Kućanaca 1944:

Dana 21, novembra 1941. godine došla je u selo jedna veća komisija na čelu sa velikim županom iz Osijeka. U toj komisiji bio je i rimokatolički župnik Čizmešija iz Šljivoševaca. Ustaše su skupili po selu sve Srbe sa njihovim familijama. Svaki domaćin morao je doneti sobom ispunjeni formular za sebe i članove svoje familije u duplikatu. U stvari to je bila izjava odnosnog lica, da želi slobodno preći na rimokatoličku veru. Razume se samo po sebi, da su to naši ljudi činili pod pritiskom sile kao i radi toga, da ih ustaše ne progone. U

²² Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu (dalje: NAZ), Nadbiskupski duhovni stol, Interdijecezalni vjerski odjel, 218-B-1942.

²³ HDA, HR-HDA, Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja, Odjel bogoštovlja, kut. 41, 5193-B-1942.

²⁴ Brojke iznosi M. Radanović u svojem radu, a kao datum prijelaza spominje 19. listopada 1941., što se ne slaže s podacima iz dokumenta koji spominju da je Veliko Nabrđe prešlo tek u studenome 1941. Radanović taj datum navodi prema BRLOŠIĆ 1986: 109 (RADANOVIĆ 2019: 291).

²⁵ RADANOVIĆ 2019: 291.

²⁶ Isto: 294.

samoj crkvi svaki domaćin je morao predati ispunjen formular lično velikom županu. Potvrđeni duplikat formulara svako je zadržao za sebe kao dokaz da je prešao na rimokatoličku veru, pred onim ustašama koji ga budu eventualno legitimisali. Veliki župan održao je tom prilikom prisutnima prigodan govor.²⁷

Na području Velike župe Vuka 26. listopada prešla su naselja Borovo (1200 ljudi) i 2. studenoga 1941. Markušica s oko 1250 ljudi. Iz istog je dokumenta vidljivo koliko su apanažu dobivali misionari koji su vršili poduku među pravoslavnim žiteljima u spomenutim naseljima od strane Vjerskog odsjeka Velike župe Baranja u Osijeku.²⁸ Iz jednog drugog dokumenta vidljivo je da je broj prijelaznika u Markušici i u Borovu bio nešto manji pa je tako u Markušici prešlo 227 obitelji sa 798 članova, a u Borovu 306 obitelji s 943 člana. Taj dokument opisuje i posljednjeprijelazno stanje te je vidljivo da je nakon tih dvaju velikih prijelaza u Velikoj župi Vuka došlo do određenog zastoja u prijelazima.

Naime, zastoj je uslijedio nakon agitacije pojedinaca, da se ne treba nikoga siliti na prijelaz i da si grčko-istočnjaci mogu birati vjeru, na koju žele prijeći. Veoma je nezgodno kod ovoga djelovala i okružnica Ministarstva unutarnjih poslova, da se svaka presija imade sprečiti i strogo kažnjavati, te se to brzinom razširilo po selima.

Uz to, pojavio se i određen pokret Nijemaca iz okolice Jarmine koji su se zalagali da naselja Gaboš i Ostrovo prijeđu na evangeličku vjeroispovijest.²⁹ Iz statističkog izvještaja koji je kotarska oblast u Vukovaru podnijela Državnom ravnateljstvu za ponovu, Vjerskom odsjeku, vidljivo je da su uz ova dva velika masovna prijelaza u Markušici i Borovu, do studenoga 1941. prešle još 183 pravoslavne osobe koje su pojedinačno zatražile prijelaz te da je još 221 pravoslavna osoba najavila prijelaz.³⁰

Tijekom prosinca prešlo je naselje Hrkanovci kod Đakova (489 žitelja) te Srbi iz Aljmaša (njih 51).³¹

U gradu Osijeku bilo je posebno mnogo prijelaza. Prema podacima od 25. veljače 1942, dakle netom prije uspostavljanja Hrvatske pravoslavne crkve, vidljivo je da je Gradskom poglavarstvu u Osijeku prijelaz s pravoslavne na rimokatoličku i grkokatoličku vjeroispovijest najavilo 1977 osoba, na islamsku njih 13, a na evangeličku 408.³²

²⁷ AS, fond Komisija za izbeglice i preseljenike, fasc. 17, 22/1944.

²⁸ HDA, HR-HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, Vjerski odsjek, kut. 584.

²⁹ Isto, 705/1941.

³⁰ Isto, 18/1941.

³¹ RADANOVIĆ 2019: 294-295.

³² HDA, HR-HDA, Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja, Odjel bogoštovlja, kut. 30, 1974-B-1942.

U županjskom kraju očito nije bilo mnogo prijelaza. Naime, u Općini Županja bilo je 1941. 12 pravoslavnih Srba i 113 pravoslavnih Roma.³³ Čini se da ni jedni ni drugi nisu prelazili, a sudbina pravoslavnih Roma poznata je jer su svi završili u koncentracijskom logoru u Jasenovcu 1942. U Općini Gunja, gdje je živjelo 328 pravoslavnih, do 22. listopada 1941. svega ih je 29 najavilo prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest, dok su 2 najavila povratak nau rimokatoličku vjeroispovijest, a 2 na grkokatoličku vjeroispovijest.³⁴

O masovnosti vjerskih prijelaza u drugoj polovini 1941. na području Đakovačke i srijemske biskupije govori dokument koji dostavlja Biskupski ordinarijat u Đakovu Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja u kojem se navodi da je do 17. listopada 1941. već prešlo 14 000 grkoistočnjaka na rimokatoličku vjeroispovijest na području Đakovačke i srijemske biskupije, odnosno na području kotareva Osijek, Đakovo i Našice. U pismu od 11. prosinca 1941. biskup Akšamović konstatirao je da je u šest kotareva s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest prešlo 25 000 ljudi.³⁵

Osnivanje novih župa bilo je predviđeno i u naseljima gdje su se nastanili novi kolonisti (iz drugih dijelova Hrvatske), kao što su Palača, Jovanovac, Šodolovci i Koška, odakle su pravoslavni žitelji iseljeni u Srbiju, odnosno u Tenji, Budimcima³⁶, Dopsinu, Bračevcima, Markušici i Paučju, gdje su u većini živjeli prijelaznici. Posebno se ističu naselja u kojima žive prijelaznici, a to su bila: Bučje, Podgorje i Bračevci u Župi Bračevci, Paučje, Borovik i Čenkovo u Župi Paučje, Markušica i Gaboš u Župi Markušica, Budimci i Poganovci u Župi Budimci, Tenja u Župi Tenja i Dopsin u Župi Dopsin. Vidljivo je i da su postavljeni upravitelji župa, a to su bili: Slavo Brajković za Budimce, Franjo Jungert za Tenju, Mirko Seleš za Dopsin, Mato Petrović za Bračevce, Martin Jelen za Paučje i Josip Podgorelec za Markušicu. Svi su bili postavljeni od 1. studenoga 1941.³⁷ Dakako, do masovnog rušenja pravoslavnih crkava nije došlo. Naime, za nepokretni imetak, tj. zemljište i zgrade bivših grkoistočnih župa, koji je proglašen imovinom Nezavisne Države Hrvatske, Đakovačka i srijemska biskupija tražila je da se prenese u vlasništvo novih rimokatoličkih župa. Ipak, ponegdje su crkve već bile srušene, kao u Čepinskim Martincima, Novom Topolju i Klokočeviku, što je, dakako, predstavljalo velik problem novim župnicima, odnosno upraviteljima.³⁸ „Narod je ponajviše seljačkoga

³³ Isto, Državno ravnateljstvo za ponovu, Vjerski odsjek, kut. 584.

³⁴ Isto, 32/1941.

³⁵ Isto, Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja, Odjel bogoštovlja, kut. 28, 5513-B-1941.

³⁶ Župa u Budimcima osnovana je 8. listopada 1941., župa u Tenji 8. listopada 1941., župa u Bijelom Brdu 25. listopada 1941., župa u Bračevcima 29. studenoga 1941., župa u Markušici 3. studenoga 1941., a župa u Dopsinu 1. prosinca 1941. (Isto, kut. 23, 6779-B-1941).

³⁷ Isto, kut. 16, 5153-B-1941.

³⁸ Isto, kut. 17, 29019/1941., sign. Državno ravnateljstvo za ponovu..

zvanja, te je siromašan i ne može doprinositi mnogo za gradnju novih crkvi. Danas bi troškovi za gradnju novih crkvi bili toliko veliki, da za dugo godina mnoga naša sela ne bi uopće dobila nikakve crkve.⁴³⁹ Posebno su crkvene vlasti molile da se ne ruše crkve u Markušici, Majaru, Paučju, Dopsinu i Bračevcima⁴⁴⁰, kao i za crkve u Kapelnoj, Kućancima, Koprivnoj, Borovu, Budimcima i Velikom Nabrđu.⁴⁴¹ Vidljivo je da su ikonostasi iz bivših pravoslavnih crkava izneseni, a i slike sv. Save odnesene su, dok su same crkve blagoslovljene i adaptirane za rimokatoličko bogoslužje.⁴⁴²

Na području Slavenskog Broda prelazila su također pojedina pravoslavna sela, ali nešto su kasnije prešli stanovnici pravoslavnih sela u istočnom dijelu Slavonije. Tako su dopuštenje za prijelaz od Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja NDH dobili pravoslavni iz Korduševaca 22. prosinca 1941, njih 39 obitelji,⁴⁴³ iz Trnjana 22. prosinca 65 obitelji,⁴⁴⁴ iz Šušnjevac 22. prosinca 39 obitelji,⁴⁴⁵ iz Klokočevika 129 obitelji 22. prosinca 1941,⁴⁴⁶ iz Ježevika 18 obitelji 22. prosinca 1941,⁴⁴⁷ iz Vrhovina 25 obitelji 22. prosinca 1941,⁴⁴⁸ iz Vranovaca 3 obitelji 22. prosinca 1941,⁴⁴⁹ iz Starog Slatinika 2. siječnja 1942. 13 obitelji,⁴⁵⁰ iz Općine Podcrkavlje 28 obitelji 16. siječnja 1942. (85 ljudi),⁴⁵¹ iz naselja Novo Topolje 73 obitelji 20. siječnja 1942. (308 ljudi),⁴⁵² iz Općine Lužani 4. veljače 1942. 51 obitelj (209 osoba),⁴⁵³ iz Selne 4. veljače 1942. 21 obitelj (75 osoba),⁴⁵⁴ iz Općine Garčin 17. veljače 1942. 9 obitelji, iz Općine Podvinje 11 obitelji 21. veljače 1942,⁴⁵⁵ iz Kaniže 11. ožujka 1942. 18 obitelji, iz Bebrine 12 obitelji 6. ožujka 1942,⁴⁵⁶ iz Kuta 11 obitelji 21. ožujka 1942, iz Banovaca 5 obitelji 21. ožujka 1942,⁴⁵⁷ iz Brodskog Varoša 22

³⁹ Isto, kut. 28,153-B-1942.

⁴⁰ Isto.

⁴¹ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, Interdijecezalni vjerski odjel, 52-IVO-1942.

⁴² Isto.

⁴³ HDA, HR-HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, Vjerski odsjek, kut. 584, 657/1941.

⁴⁴ Isto, 656/1941.

⁴⁵ Isto, 655/1941.

⁴⁶ Isto, 654/1941.

⁴⁷ Isto, 653/1941.

⁴⁸ Isto, 652/1941.

⁴⁹ Isto, 651/1941.

⁵⁰ Isto, Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja, Odjel bogoštovlja, kut. 30, 2055-B-1942.

⁵¹ Isto, kut. 26, 710-B-1942.

⁵² Isto, kut. 27, 827-B-1942.

⁵³ Isto, kut. 28.

⁵⁴ Isto, kut. 30, 1970-B-1942.

⁵⁵ Isto, kut. 30.

⁵⁶ Isto, kut. 31, 2466-B-1942.

⁵⁷ Isto, kut. 32, 3149-B-1942.

obitelji 2. travnja 1942,⁵⁸ iz Slavanskog Kobaša 28. veljače 1942. 15 obitelji, iz Brodskog Varoša 5. ožujka 1942. 15 obitelji.⁵⁹ Vidljivo je da su se prijelazi obavljali javno, pred crkvama, kao što je to bio slučaj u selu Slatinik. Tako se pred crkvom u Slatiniku okupilo 9. ožujka 1942. 400 ljudi, sve pravoslavni iz Općine Sibinj.

Prije svete mise koja je održana u 10 sati rimokatolički župnik je održao govor o svrsi prijelaza na rimokatoličku vjeroispovijest. Nakon crkvenog obreda svi vjernici su se uputili prema zgradi seoske škole gdje ih je dočekaopćinski načelnik Ivan Aničić i učitelj Josip Krpan koji su također održali prigodni govor o prijelazu, a potom su pjevane hrvatska himna, ustaška himna te ostale rodoljubne pjesme i klicalo se poglavniku Anti Paveliću i Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.⁶⁰

I u Župi Trnjani organiziran je masovan prijelaz, a prijelaznike je obučavao misionar Stjepan Rade koji je radi toga posebno bio doveden iz Đakova, a kojemu je ovlasti za obučavanje prijelaznika dao biskup Akšamović. Iz izvještaja vidljivo je da je pouka vjernika na području Župe Trnjani trajalo od 29. siječnja do 8. veljače 1942. Vidljivo je da je prešlo 319 stanovnika Trnjana pravoslavne vjeroispovijesti, 111 pravoslavnih iz Vrhovina i 485 u Klokočeviku, a da je prijelaz obavio velečasni Ivan Becker, dok je svečanu pjevanu svetu misu održao misionar Stjepan Rade. Tom su prilikom prešli stanovnici sela Klokočevik, Vrhovina, Ježevik, Korduševci, Šušnjevc i Trnjan. Prijelaznike je pozdravio općinski načelnik Marko Vidaković, a u ime prijelaznika učitelj Pavao Janković iz Klokočevika.⁶¹

Vidljivo je da je opat Stjepan Rade sredinom veljače 1942., nakon obavljenih prijelaza kod Slavanskog Broda, imao plan podučiti i prevesti dva sela u okolici Vukovara: Bobotu s oko 2920 pravoslavnih i Trpinju s oko 2200 pravoslavnih. Smatrao je da su stanovnici tih dvaju sela „raspoloženi da predju u rkt. crkvu“.⁶² Slično je bilo i s Bršadinom i Pačetinom, gdje su očito opati Rade i Berković vršili poduku budućih prijelaznika.⁶³ Prema iskazu Milana Simića iz Bršadina Komesarijatu za izbeglice i preseljenike 1943, vidljivo je da je iz Bršadina 8. ožujka 1942.

⁵⁸ Isto, kut. 36, 3764-B-1942.

⁵⁹ Isto, kut. 37, 4088-B-1942. Dio ovih naselja nalazi se u Đakovačkoj i srijemskoj biskupiji, dok se zapadni dio kotara Slavonki Brod nalazi u Zagrebačkoj nadbiskupiji.

⁶⁰ HDA, Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja, Odjel bogoštovlja, kut. 31, 2423-B-1942.

⁶¹ Isto, kut. 32, 2795-B-1942.

⁶² Isto.

⁶³ U jednom izvještaju iz studenoga 1941. vidljivo je da je u Veri bilo svega 8 obitelji raspoloženih za prijelaz, u Trpinji 30 osoba, u Boboti 9 obitelji, a u Pačetinu 8 obitelji. O tome izvještava franjevac, misionar Mijo Čuić, koji je u studenome 1941. obilazio ova mjesta kako bi vidio koliko ima ljudi zainteresiranih za vjerski prijelaz (HDA, HR-HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, Vjerski odsjek, kut. 584, 293/1941).

prešlo „oko 150 Srba s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest, dok drugi to nisu učinili“.⁶⁴ Nakon Bršadina obavljani su prijelazi 11. ožujka u Vukovaru (247 osoba), gdje je i prije prijelaza u Bršadinu prešlo 195 obitelji, 12. ožujka u Trpinji (1627 osoba) te 29. ožujka 1942. u Pačetinu (230 obitelji s 1007 osoba).⁶⁵ Posljednji prijelaz prije osnivanja Hrvatske pravoslavne crkve obavljen je 6. travnja 1942. Tada su prešla svega 154 mještana Bobote koji su znali za osnivanje Hrvatske pravoslavne crkve pa je stoga odaziv bio znatno slabiji.⁶⁶

Na području đakovačkog kotara 28. veljače 1942. prelaze mještani sela Svetoblažje, njih 298. Dana 7. ožujka na rimokatoličku vjeroispovijest prelaze i Srbi iz sela Beketinci (njih 115), a 15. ožujka mještani Babjaka (njih 598). Istog su dana pokatoličeni mještani sela Ordanja, njih 115. Radanović ističe da su sva pravoslavna sela Velike župe Baranja (istočnog dijela koji je potpadao pod Đakovačku i srijemsku biskupiju) prešla na rimokatoličku vjeroispovijest, osim triju malih sela zapadno od Đakova koja su bila izolirana na Dilju.⁶⁷ Posebno je zanimljiv dopis koji Biskupski ordinarijat u Đakovu piše kao izvještaj o vjerskim prijelazima na području Velike župe Vuka i Baranja početkom 1942. Ondje se napominje kako su vjerski prijelazi u kotarevima Donji Miholjac, Osijek, Đakovo i Našice već završili te da još samo u đakovačkom kotaru postoje tri do četiri mala sela kamo zbog nepristupačnih putova nisu došli misionari koji bi obavili prijelaze (radilo se zacijelo o selima Ratkov Dol, Borojevci i Slobodna Vlast).⁶⁸

Međutim, u istočnom dijelu Biskupije, u današnjem srpskom dijelu Srijema, uopće nije bilo vjerozakonskih prijelaza. Tako na području Šida i Hrvatske Mitrovice misionari nisu imali uspjeha prilikom pokušaja masovnih vjerskih prijelaza.⁶⁹ Čini se da je, prema izvještajima podžupana Velike župe Vuka, svega 25 – 30 obitelji na području kotara Ilok i isto toliko na području kotara Šid do početka prosinca 1941. prešlo na rimokatoličku vjeroispovijest.⁷⁰ Točniji podaci ukazuju da je na području grada Šida prešlo do 4. prosinca 1941. tek 15 osoba, a da ih je 35 najavilo prijelaz, što ukazuje za nezainteresiranost pravoslavnih u Šidu da prijeđu na rimokatolicizam.⁷¹ U šidskoj okolici, u naselju Šidski Banovci, gdje su živjele

⁶⁴ AS, Komesarijat za izbeglice i preseljenike, G2, fasc. 18, 96/1943.

⁶⁵ Podaci za ovo posljednje navode se u objavljenim bilješkama katoličkog svećenika fra Mate R. koji su objavljeni na: <https://www.magazin-tabloid.com/casopis/?id=06&br=286&cl=26>.

⁶⁶ <https://www.magazin-tabloid.com/casopis/?id=06&br=286&cl=26>.

⁶⁷ RADANOVIĆ 2019: 296.

⁶⁸ Akšamović je procijenio da bi do kraja 1941. sva pravoslavna sela u Slavoniji (kotarevi Đakovo, Našice, Osijek, Valpovo i Donji Miholjac) bila rimokatolička i da bi svi mještani pravoslavne vjeroispovijesti prešli na rimokatoličku vjeroispovijest (NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, Interdijecezalni vjerski odjel, 16-IVO-1942.).

⁶⁹ HDA, HR-HDA, Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja, Odjel bogoštovlja, kut. 25, 204-B-1942.

⁷⁰ Isto, Državno ravnateljstvo za ponovu, Vjerski odsjek, kut. 584, 535/1941.

⁷¹ Isto, 600/1941.

462 pravoslavne osobe, također nitko nije prešao na rimokatoličku vjeroispovijest. Kao razlog navodi se: „Izgleda, da nitko ne voli biti prvi; očekuju rezultat prelaza u drugim mjestima i uopće u cijeloj državi.“⁷² Ni na području kotara Ilok nema mnogo prijelaza. Sveukupno je do 2. siječnja 1942. prešla svega 221 osoba te još 21 osoba koja je najavila svoj prijelaz od sveukupno 14 317 pravoslavnih u čitavom kotaru.⁷³ Iz iskaza koji je Jovan Kamenarović dao Komesarijatu za izbeglice i preseljenike u Srbiji 1943, vidljivo je kako je bilo pokušaja da se Srbe iz Iloka i okolice prevede na rimokatoličku vjeroispovijest. Prema njegovu iskazu, u selo Susek u kotaru Ilok došao je jedan fratar iz Iloka u veljači 1942.

Nakon toga pozvao je opštinski načelnik sve Srbe iz Suseka u školu na skup. Srbi su se sakupili, a među sakupljenima bio sam i ja. Opštinski načelnik Pihler tada nas je upozorio, da je došao fratar, koji će nam održati govor o prelasku na rimokatoličku veru, pa da ga moramo pažljivo saslušati. ... U svom govoru rekao je fratar, da su naši pradedovi nekada bili svi Hrvati i rimokatolici, pa da su nasilno prevedeni na pravoslavnu veru i tako postali Srbi. Prema tome, da mi sada prelazom na rimokatoličku veru ne bi prešli na neku za nas novu veru, već bi prešli na veru svojih pradedova. Pošto su naši sveštenici prognani u Srbiju, mi smo sada ostali kao stado bez pastira, pa da i radi toga trebamo preći na rimokatoličku veru – kazao je fratar. Podjednako nam je fratar još rekao da ćemo posle prelaza biti ravnopravni sa Hrvatima, a pre toga da ne možemo nikako biti ravnopravni, jer u hrvatskoj državi ne sme biti pravoslavne vere. Fratar je još kazao, da će svi oni koji ne pređu na rimokatoličku veru biti odvedeni u logore ili proterani u Srbiju, a njihova imovina zaplenjena u korist hrvatske države. Fratar je završio svoj govor izjavom da bi za nas bilo dobro da svi odmah pređemo na rimokatoličku veru, pa da će nam onda biti crkva otvorena i da ćemo dobiti svoga rimokatoličkog sveštenika. Posle održanog govora fratar nas je pozvao da se jave svi oni koji su voljni preći na rimokatoličku veru. Niko se od nas nije javio i svi smo šutali, a fratar se je na to ljutit udaljio i nije više dolazio u naše selo.⁷⁴

Slično je i u gradu Hrvatskoj Mitrovici. Naime, ondje je živjelo 4359 pravoslavnih, od kojih je do sredine prosinca prešlo svega 70 – 80.⁷⁵ Na području iriške općine u Srijemu iz izvještaja koji je podnijelo Općinsko poglavarstvo u Irigu vidljivo je da je do 2. prosinca 1941. prešlo na rimokatoličku vjeroispovijest svega troje ljudi, a da ih je još 23 najavilo prijelaz. Na području čitave Općine bilo je 4200 pravoslavnih.⁷⁶ Na području Općine Maradik, gdje je živjelo 1076 pravoslavnih,

⁷² Isto, 723/1941.

⁷³ Isto, 766/1941.

⁷⁴ AS, Komesarijat za izbeglice i preseljenike, G2, fasc. 18, 333/1943.

⁷⁵ HDA, HR-HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, Vjerski odsjek, kut. 584, 683/1941.

⁷⁶ Isto, 557/1941.

do prosinca 1941. nitko nije najavio prijelaz.⁷⁷ Ni u samom Petrovaradinu, gdje je živjelo malo pravoslavnih (svega 160 od ukupno 5300 osoba), nije bilo mnogo vjerskih prijelaza. Do 13. studenoga 1941. obavljeno ih je tek 14 te ih je najavljeno još pet.⁷⁸ Interesantno je da su mještani sela Višnjicevo (nekadašnji Grk) u Župi Morović u Srijemu željeli prijeći na rimokatoličku vjeroispovijest u ožujku 1942. Ondje je učitelj Stjepan Cerovčec javio da ima 432 pravoslavna koji bi prešli na rimokatoličku vjeroispovijest. Međutim, čini se da ta obavijest nije bila točna. Naime, biskup đakovački izvještava kako mu uopće nije poznato da bi mještani Višnjiceva stvarno željeli prijeći na rimokatoličku vjeroispovijest te ako je to istina, da oni to mogu uraditi uz pomoć svojeg župnika u Moroviću.⁷⁹ Vidljivo je da su se za istočni Srijem pripremali misionari, ali je očito da oni nisu na kraju došli u područje Iriga, odnosno u selo Bešenovo, gdje su trebali započeti svoju akciju.⁸⁰ Naime, biskup Akšamović doznao je da je Bešenovo zabitno mjesto u Srijemu te je smatrao da bi najbolje bilo početi misionarski posao u nekom od srijemskih središta poput Mitrovica ili Šida.⁸¹ Kao i u Slavoniji, i u Srijemu bilo je prijelaza na evangeličku vjeroispovijest. Naime, pravoslavni su prelazili na evangeličku vjeroispovijest jer pastori „nisu tražili nikakve isprave, niti su držali vjersku poduku, nego su jednostavno svakom tko se prijavio za prijelaz uputili: Ubilježen si kao evangelik, a Bogu se moli baš kao i do sada.“⁸² Biskup Akšamović zatražio je od Radovana Glavaša, odjelnog predstojnika Ministarstva za bogoštovlje, da mu odstupi manastire Jazak i Ravanicu kako bi ondje smjestio kapucinski pomladak i Bogosloviju te župni ured, želeći tako stvoriti temelj za odrađivanje vjerskih prijelaza.⁸³

Pojedinačne molbe za vjerski prijelaz s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest

Osim skupnih molbi, postojale su i one pojedinačne kada su pojedinci molili za svoj prijelaz i za prijelaz članova svoje obitelji. Takvih je molbi dosta sačuvano u Hrvatskom državnom arhivu u fondu Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja NDH. Sreto Klajić, udovac iz Bijelog Brda, moli tako 27. kolovoza 1941. za prijelaz svoje trojice malodobnih sinova: Đorđa, Marka i Dušana. Za ostalo troje djece nije podnio molbu jer su bila punoljetna.⁸⁴ Ne znamo je li ova molba pozitivno

⁷⁷ Isto, 584/1941.

⁷⁸ Isto, 60/1941.

⁷⁹ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, Interdijecezalni vjerski odjel, 190-IVO-1942; 210-IVO-1942.

⁸⁰ Isto, 39-IVO-1942.

⁸¹ Isto, 53-IVO-1942.

⁸² Isto, 207-IVO-1942.

⁸³ HDA, HR-HDA, Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja, Odjel bogoštovlja, kut. 28, 1241-B-1942.

⁸⁴ Isto, kut. 6, 1183-B-1941.

riješana, ali znamo da molba koju je podnio Jovan Skokić, pekar iz Iloka, nije jer je Kotarska oblast u Iloku čovjeka proglasila kao „velikog Srbina“.⁸⁵ Sličnu je sudbinu imala i molba Steve Radoševića, gostioničara iz Iloka.⁸⁶ Za djecu Mite Popovića iz Iloka nije bilo problema jer je otac, po zanimanju mesar, bio u korektnim odnosima s Hrvatima tijekom Kraljevine Jugoslavije.⁸⁷ I u Vinkovcima bilo je više pojedinačnih molbi za vjerski prijelaz. Tako je Gradsko poglavarstvo u Vinkovcima izdalo dopuštenja za vjerski prijelaz pojedincima koji su imali bračne partnere rimokatoličke ili islamske vjeroispovijesti, odnosno koji su prije bili rimokatolici pa su u nekom trenutku u vrijeme Kraljevine Jugoslavije prešli na pravoslavnu vjeroispovijest.⁸⁸ I na području Đakova izdavala su se pojedinačna dopuštenja za vjerski prijelaz. Tih je dopuštenja u kolovozu 1941. Kotarska oblast u Đakovu izdala svega šest, tri za područje grada Đakova te po jedno za Strizivojnu, Trnavu i Viškovce. Struktura zanimanja tražitelja bila je ovakva: dvojica radnika, jedan općinski blagajnik i tri kućanice.⁸⁹ Ni u rujnu taj popis za područje Đakovštine nije dosegnuo neki veći broj. Naime, tada je podijeljeno svega 14 potvrda o čestitosti za prijelaz s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest. Radilo se o obitelji učiteljice i učitelja iz Đakova te jednoj obitelji iz Hrkanovaca.⁹⁰ Pojedinačne potvrde o čestitosti izdavale su se i na području Slavanskog Broda. Ondje je tih molbi bilo više nego u Đakovu. Tako je Kotarska oblast u Brodu na Savi izdala 23 potvrde u rujnu 1941.⁹¹ Interesantan je podatak da su pojedinci dobivali dopuštenje za prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest od Velike župe Baranja ili kotarske oblasti u Osijeku, ali da im Ustaški stožer nije želio odobriti prijelaz. Takav je slučaj bila obitelj Dušana Hinića kojoj je Gradsko poglavarstvo u Osijeku i Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja izdalo potvrdu o čestitosti, ali je ustaški zapovjednik stožera iz Zagreba, Franjo Lukec, zabranio da se prijelaz provede. Naime, Lukecu je Hinić dao otkaz kao ravnatelj podružnice „Astre“ u Osijeku te mu se ovaj želio na neki način osvetiti. U svojem dopisu protiv Hinića piše kako je dr. Hefer, „inače po duši dobar čovjek (župan Velike župe Baranja – op. a.) i zato je vjerojatno širokogrudan i voli izlaziti u susret srbadiji misleći valda da će u pokrštenom vlahu naći čovjeka“.⁹² Prijelaz je već bio učinjen pa Hiniću vlasti više nisu mogle uskratiti dano dopuštenje. Prijelazi se nisu poduzimali samo na

⁸⁵ Isto, kut. 8, 2231-B-1941.

⁸⁶ Isto, 2233-B-1941.

⁸⁷ Isto, 2232-B-1941.

⁸⁸ Isto, 2324-B-1941.

⁸⁹ Isto, kut. 12, 3598-B-1941.

⁹⁰ Isto, kut. 13, 4123-B-1941.

⁹¹ Isto, kut. 15, 4847-B-1941.

⁹² Isto, kut. 18, 5347-B-1941.

rimokatoličku vjeroispovijest već je bilo i onih koji su prelazili na islam. Doduše, takve se slučajeve moglo izbrojiti pa su u jednom dokumentu koji se čuva u HDA popisani poimenično.⁹³

Uspostavljanje Hrvatske pravoslavne crkve

Pojavom Hrvatske pravoslavne crkve prijelazi su uglavnom prestali, ali se pojavilo pitanje imovine Srpske pravoslavne crkve u NDH. Naime, Hrvatska pravoslavna crkva tražila je da bude izravna nasljednica imovine Srpske pravoslavne crkve u NDH. Župan Velike župe Baranja Hefer nije se slagao s time da nekadašnja imovina Srpske pravoslavne crkve u NDH automatski prijeđe u vlasništvo Hrvatske pravoslavne crkve, već je smatrao da bi svaki slučaj trebalo pojedinačno rješavati jer su na području ove Velike župe gotovo u cijelosti svi pripadnici bivše Srpsko-pravoslavne crkve prešli na rimokatoličku vjeru.⁹⁴ Sličan je slučaj bio i s vjernicima. Rimokatolički župni ured u Vukovaru 19. lipnja 1942. ističe kako je na području Vukovara ostalo vrlo malo vjernika koji bi mogli pristupiti Hrvatskoj pravoslavnoj crkvi, kada se već 1941. forsirao prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest. Navodno je, prema tome izvještaju, čak 80% pravoslavnog stanovništva Vukovara, Borova Sela, Bršadina i Bobote prešlo na rimokatoličku vjeroispovijest, a od preostalih je 20% polovina zatražila vjerski prijelaz. Župni ured priopćava kako je obaviješten da one osobe koje su već dobile odobrenje za vjerski prijelaz ne mogu ponovno prijeći na pravoslavnu vjeroispovijest kako bi postali vjernici Hrvatske pravoslavne crkve.⁹⁵ Kada je osnovana Hrvatska pravoslavna crkva, 370 Srba iz Mirkovaca željelo je povući svoje molbe za prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest. Međutim, biskup Akšamović i kotarski predstojnik Tolj zahtijevali su da ovi pravoslavci prijeđu na rimokatoličku vjeroispovijest te je kapelan Pavlović obavio taj prijelaz u školskom dvorištu u Mirkovcima.⁹⁶

Rekapitulacija broja prijelaznika s pravoslavne vjeroispovijesti na rimokatoličku vjeroispovijest u Đakovačkoj i srijemskoj biskupiji između 1941. i 1945.

Bez uvida u arhiv Đakovačke i srijemske biskupije teško je iznijeti neku točniju brojku o tome koliko je bilo prijelaza s pravoslavne na rimokatoličku na tome području između 1941. i 1945. Međutim, u članku Grge Grbešića, koji je u Rimu doktorirao temom vjerskih prijelaza s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest na području Đakovačke i srijemske biskupije⁹⁷, postoji tablica u kojoj autor po

⁹³ Isto, kut. 30, 1962-B-1942.

⁹⁴ Isto, kut. 48, 7815-B-1942.

⁹⁵ Isto, 7929-B-1942.

⁹⁶ BULAJIĆ 1988: 387-389.

⁹⁷ GRBEŠIĆ 1999.

mjesecima između 1941. i 1945. donosi broj prijelaza s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest.⁹⁸ Ovdje prenosimo tu tablicu koja se temelji na izvornoj građi do koje je Grbešić mogao doći. U prvoj tablici podijelio je prijelaznike na šest kategorija: 1. pripadnici nekatoličke vjeroispovijesti; 2. povratnici, bivši katolici; 3. prijelaznici koji su krstili djecu u Katoličkoj crkvi i koji su se ondje vjenčali; 4. prijelaznici koji su se vjenčali u Katoličkoj crkvi, ali ondje nisu krstili djecu; 5. prijelaznici koji se nisu vjenčali u Katoličkoj crkvi ili su ondje krstili djecu; 6. prijelaznici u svim drugim slučajevima (jedan od bračnih drugova pripadnik je ili bivši pripadnik Rimokatoličke crkve; netko od roditelja pripadnik je ili bivši pripadnik Rimokatoličke crkve; zaručnik ili zaručnica su rimokatolici). Grbešić je broj prijelaznika odredio na temelju izdanih rješenja Biskupskog ordinarijata u Đakovu.

Tablica 2. Broj pravoslavnih po kategorijama koji su prešli na rimokatoličku vjeroispovijest

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	Ukupno
Pravoslavni	3083	413	356	277	73	1945	6147

U drugoj tablici Grbešić po mjesecima donosi broj prekrštenih.

Tablica 3. Broj pravoslavnih koji su prešli na rimokatoličku vjeroispovijest po mjesecima i godinama na području Đakovačke i srijemske biskupije

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Ukupno
1941.				10	98	165	593	193	288	1099	650	443	3539
1942.	406	635	742	102	71	92	32	38	99	76	51	22	2366
1943.	36	15	22	18	15	11	25	4	7	2	4	6	265
1944.	6	7	12	6	11	6	6	7	4	-	1	-	66
1945.	3	2	3	3									11
Ukupno													6147

Unatoč sasvim preciznoj metodologiji Grga Grbešića, u ove prijelaze nisu ubrojani i masovni prijelazi koji su se obavljali diljem Đakovačke i srijemske biskupije. Sasvim je sigurno da jedan dio tih prijelaza nikada nije nigdje ni zabilježen, već da su jednostavno obavljani bez formalne papirologije. Ovdje bih ipak pokušao sumirati i one masovne prijelaze koji sasvim sigurno, barem koliko je vidljivo prema brojkama koje Grbešić iznosi, nisu zabilježeni u prethodnoj ta-

⁹⁸ Isto: 155-169.

blici, a koji su obavljani prema izvještajima koji su sačuvani u Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu, odnosno u Hrvatskom državnom arhivu. Brojke koje ovdje iznosim okvirne su i navedene na temelju dokumenata do kojih sam mogao doći u Hrvatskom državnom arhivu i Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu. Prijelaza je sasvim sigurno bilo još, ali nam podaci o njima nisu zabilježeni, odnosno nisu pouzdani pa o njima možemo samo donositi nepouzdanu pretpostavku. Sela u okolici Vukovara (Bobota, Bršadin), prema podacima iz lipnja 1942, prešla su na rimokatoličku vjeroispovijest, ali nemamo sigurne podatke o tome pa ne možemo donositi zaključke. Nepoznato nam je također je li prešlo čitavo naselje Veliko Nabrđe u đakovačkom kotaru. Osim toga, ne znamo što je bilo s nekim naseljima u vinkovačkom kotaru. Kao precizne podatke uzimamo samo one koje sa javljaju u izvornim dokumentima. Također, ne možemo biti sigurni da dio ovih podataka nije uvršten u popis koji je napravio Grga Grbešić, stoga nam ovaj popis služi samo kao dopuna onog Grbešićeva.

*Tablica 4. Broj masovnih prijelaza po naseljima
Đakovačke i srijemske biskupije*

Naselje	Broj prijelaza
Budimci	1692
Poganovci	680
Tenja	2500
Čepin	1254
Dopsin	753
Dalj	2674
Erdut	223
Bijelo Brdo	1890
Paučje	447
Veliko Nabrđe	500
Čenkovo	282
Đakovačka Breznica	109
Majar	339
Koprivna	284
Bučje Gorjansko	295
Bračevci	400
Kučanci (Drenje)	205
Cerovac (Valpovo)	70
Čepinski Martinci	287

Hrkanovci	489
Aljmaš	51
Markušica	798
Borovo	943
Župa Trnjani	1450
Svetoblažje	298
Beketinci	115
Babjak	598
Ordanje	115
Stari Slatinik	400
Mirkovci	370
Kapelna	1182
Kučanci	790
Bršadin	150
Novo Topolje	308
Lužac	261
Vukovar	247 (+195 obitelji)
Trpinja	1627
Pačetin	1007
Bobota	154
Ukupno	26 237 (+ 195 obitelji)

Zaključak

Vidljivo je da su i masovni prijelazi, uz one pojedinačne, u prve dvije godine postojanja NDH bili učestali u Đakovačkoj i srijemskoj biskupiji. Vjerski su prijelazi gotovo u potpunosti prestali nakon uspostave Hrvatske pravoslavne crkve polovinom 1942. U najvećoj mjeri obavljali su ih misionari koje je poslao Nadbiskupski duhovni stol da pomognu župnicima. Ipak, ti prijelazi bili su kratkotrajni i prijelaznici su ih učinili samo formalno, a nekadašnje pravoslavno stanovništvo i dalje se držalo svojih starih običaja. Dio sela koja su bila naseljena kolonistima bio je iseljen već početkom ljeta 1941. (posebno ona u okolici Vinkovaca, Vukovara, Osijeka i Donjeg Miholjca). Gotovo sva sela koja nisu bila iseljena bila su prevjerena na rimokatoličku vjeroispovijest. Osnivanje novih rimokatoličkih župa na tome području ukazuje na masovnost pojave vjerskih prijelaza, odnosno na činjenicu da stare župe nisu mogle pokriti toliki broj novih vjernika. Također,

treba spomenuti da prijelazi na rimokatoličku vjeroispovijest nisu spasili brojne pravoslavne u selima Đakovačke i srijemske biskupije od stradanja u logorima u Jasenovcu, Staroj Gradišci i Zemunu. U konačnici, treba se osvrnuti i na broj prevjerenih, kojih je, prema istraživanjima Grge Grbešića, bilo 6147, a realno zasigurno mnogo više jer nisu sačuvani svi poimenični popisi masovnih prijelaza koji možda nisu bili ni popisani te uvedeni u arhiv Đakovačke i srijemske biskupije.

Bibliografija

Arhivski izvori

Arhiv Srbije

AS, Komesarijat za izbeglice i preseljenike.

Hrvatski državni arhiv

HR-HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, Vjerski odsjek.

HR-HDA, Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja NDH, Odjel bogoštovlja.

Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu

NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, Interdijecezalni vjerski odjel.

Periodika

Katolički list (Zagreb), br. 38, 1941.

Narodne novine (Zagreb), 4. svibnja 1941.

Literatura

BARTULIN, Nevenko. 2007. Ideologija nacije i rase: ustaški režim i politika prema Srbima u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj 1941-1945. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu* 39/1: 209-241.

BRLOŠIĆ, Stjepan. 1986. *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*. Đakovo: Skupština općine.

BULAJIĆ, Milan. 1988. *Ustaški zločini genocida*. Sv. 1. Beograd: Rad.

Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine. 1938. Knj. II: *Prisutno stanovništvo po veroispovesti*. Beograd: Državna štamparija.

ĐURIĆ, Veljko Đ. 1991. *Prekrštavanje Srba u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Prilozi za istoriju verskog genocida*. Beograd: Alfa Zemun.

GOLDSTEIN, Ivo. 2008. *Hrvatska 1918.-2008*. Zagreb: Novi liber – Europapress holding.

GRBEŠIĆ, Grgo. 1999. *La questione dei „passaggi“ dalla Chiesa Ortodossa Serba alla Chiesa Cattolica nella Diocesi Đakovo e Srijem dal 1941 al 1945*. Dissertatio ad Doctoratum, Pontificia Universitas Gregoriana, Romae.

- GRBEŠIĆ, Grgo. 2003. Prijelazi Židova u katoličku crkvu u Đakovačkoj i srijemskoj biskupiji od 1941. do 1945. *Croatica Christiana Periodica* 52: 155-169.
- JELIĆ-BUTIĆ, Fikreta. 1978. *Ustaše i NDH*. Zagreb: SN Liber – Školska knjiga.
- KOLJANIN, Milan. 1992. Nemački logor na beogradskom Sajmištu 1941.-1944. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- KRIŠTO, Jure. 1998. *Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945*. Knj. 1-2. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
- KRIŠTO, Jure. 2001. *Sukob simbola: politika vjere i ideologije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- RADANOVIĆ, Milan. 2019. Prisilna asimilacija, internacije i masakri. Položaj pokatoličenih Srba u Velikoj župi Baranja 1941.-1942. U *Pokatoličavanje Srba u Nezavisnoj državi Hrvatskoj*. Zagreb: Srpsko narodno vijeće.
- SIMIĆ, Sima. 1958. *Prekrštavanje Srba za vreme Drugog svetskog rata*. Titograd: Grafički zavod.
- ŠKILJAN, Filip. 2014. Prevjeravanje Srba na području sjeverozapadne Hrvatske 1941. i 1942. godine. *Tokovi istorije* I: 135-173.
- ŠKILJAN, Filip. 2015a. Vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku i grkokatoličku vjeroispovijest na području kotara Križevci u vrijeme NDH. *Cris* 17/1: 97-107.
- ŠKILJAN, Filip. 2015b. Vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku i grkokatoličku vjeroispovijest na području kotareva Pakrac i Daruvar između 1941. i 1945. *Zbornik Janković* 1: 101-122.
- ŠKILJAN, Filip. 2015c. *Organizirana prisilna iseljavanja Srba iz NDH*. Zagreb: Srpsko narodno vijeće.
- ŠKILJAN, Filip. 2016a. Vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku i grkokatoličku vjeroispovijest u Podravini između 1941. i 1945. godine. *Podravina* 15/29: 168-179.
- ŠKILJAN, Filip. 2016b. Vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest u NDH (1941. – 1945.) na području arhiđakonata Svetačje (Novska, Nova Gradiška, Oriovac). *Kultura polisa* 12/31: 185-202.
- ŠKILJAN, Filip. 2016c. Vjerski prijelazi na rimokatoličku i grkokatoličku vjeroispovijest na području Varaždina, Međimurja i u Hrvatskom zagorju između 1941. i 1945. *Hrvatsko zagorje* XXII./3-4: 117-135.
- ŠKILJAN, Filip. 2016d. Vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku i grkokatoličku vjeru u vrijeme NDH na području Bjelovarskog dekanata. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru* 10: 295-314.
- ŠKILJAN, Filip. 2017a. Vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest na području Vašćanskog arhiđakonata (Virovitica, Slatina, Orahovica, Našice) u vrijeme NDH (1941. – 1945.). *Scrinia slavonica* 17: 223-251.
- ŠKILJAN, Filip. 2017b. Prevjeravanja pravoslavnih Srba u Goričkom arhiđakonatu (Karlovac i okolica) između 1941. i 1945. godine. *Arhiv: časopis Arhiva Jugoslavije* 18/1-2: 127-145.
- ŠKILJAN, Filip. 2017c. Vjerski prijelazi s pravoslavna na rimokatoličku vjeru između

1941. i 1945. na području kotara Požega. *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi* 6: 173-195.

TOMASEVICH, Jozo 2010. *Rat i revolucija u Jugoslaviji 1941. – 1945. Okupacija i kolaboracija*. Zagreb: EPH Media.

Mrežne stranice

<https://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1931/pdf/G19314001.pdf>

<https://www.magazin-tabloid.com/casopis/?id=06&br=286&cl=26>.

Religious Conversions from Orthodoxy to Roman Catholicism in the Diocese Đakovo Srijem in 1941 and 1942

The author of the paper researches the conversions from Orthodoxy to Roman Catholicism in the Đakovo-Srijem diocese during the period 1941 and 1942. The research is based on the records from archive holdings such as the Archbishop's Clerical Board of the Archbishop's Archive in Zagreb, the Ministry of Justice and the NDH Ministry of Justice and Worship at the Croatian State Archive and Commissariat for Refugees at the Archive of Serbia. In this paper, the author discusses the types of individual conversions. The largest number of religious conversions were made in the area of Donji Miholjac, Osijek, Vukovar, Vinkovci, Slavonski Brod and Našice. The author finally concludes, on the basis of reports from some parishioners, that in most cases, conversion to Roman Catholicism was not honest, that the Serbs were mostly forced to convert to Roman Catholic faith for the sake of preserving their existence and their lives. Following the foundation of the Croatian Orthodox Church in the first half of 1942, the Orthodox generally ceased to attend Roman Catholic masses

Keywords: religious conversions, Serbs, Đakovo-Srijem Diocese, World War II, Slavonia, orthodoxy, 1941, Roman Catholic Church, Serbian Orthodox Church

Ključne riječi: vjerski prijelazi, Srbi, Đakovačka i srijemska biskupija, Drugi svjetski rat, Slavonija, pravoslavlje, 1941., Rimokatolička crkva, Srpska pravoslavna crkva

Filip Škiljan
Institut za migracije i narodnosti
Trg Stjepana Radića 3
HR-10000 Zagreb
filipskiljan@yahoo.co.uk

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

52

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2020.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 52, broj 2

Izdavač / Publisher
Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher
Miljenko Šimpraga

Glavna urednica / Editor-in-Chief
Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor
Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board
Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council
Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

*Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /
Executive Editor for Publications Exchange*
Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant
Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina d.d.

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*